

בית הדין הצבאי המיוחד מתח ביקורת על כך שסא"ל מרציאנו נאלץ לנהל את התרגיל הארטילרי במסגרת האימון סמוך לאחר כניסתו לתפקיד ובתום שנתיים של שהות בחו"ל, מבלי שהסתגל לתפקידו או זכה לחפיפה עם קודמו, מבלי שעודכן בחידושים המקצועיים לאחר שובו ארצה ומבלי שהשתתף בכל התדריכים וההכנות לתרגיל. נקבע כי על אף הקושי, היה עליו להתריע בפני מפקדיו כי הוא אינו יכול למלא את תפקידו, בשל אינטרס-העל שבהבטחת שלום החיילים במהלך האימון. בדעת רוב נדחתה עתירת התביעה לפגוע בדרגתו או להטיל עליו מאסר בפועל, והוא נידון לשלושה חודשי מאסר על תנאי. בית הדין המיוחד קבע עוד כי המס"ח רס"ן צדיק יכול היה למנוע את האסון בעדכון נאות של הסוללה לגבי מיקומו של הכוח, אולם רוב פרטי הרשלנות שיוחסו לו אינם הפרה של כללי בטיחות כתובים, וחלקו במעשים הרשלניים שולי. לפיכך, ובהתחשב בנסיבותיו האישיות, הוטל עליו עונש של נזיפה חמורה. לעניין רס"ן אביבי, בקר המג"ד, נקבע כי מחדליו גרמו לכך שלא יכול היה לוודא שהקש"א ישתמש במילת ההפעלה הנכונה, וכי מידת התרשלנות נמוכה אומנם משל המג"ד - הסמכות המקצועית הבכירה בנושא הארטילריה, אך גבוהה משל המס"ח, שהיה חלק מהכוח המתרגל. הוא נידון לעונש של חודש מאסר על תנאי.

מפקד הגדוד, סא"ל מימון, הורשע בעבירת התרשלנות, על כך שלא היה מודע לחובתו לפקח על הקש"א **לאורך כל התרגיל**, שלא הכיר את תוכנית האש על כל פרטיה, לרבות מילות ההפעלה לירי הארטילרי, ושלא וידא כי הקש"א מעביר את מילת ההפעלה המתאימה ליעד. הוא נידון לעונש של נזיפה חמורה.

מפקד הסוללה סרן צוריאל זוכה מעבירה של גרימת מוות ברשלנות והורשע בעבירת התרשלנות, בכך שלא ערך מעקב מספק אחר מצב הגייסות בתרגיל ולא היה עירני דיו כי הכוחות עולים על היעד. הוטל עליו חודש מאסר על תנאי.

הקש"א סרן פרידמן הורשע בעבירה של **גרימת מוות ברשלנות**; בית הדין הבהיר כי טעותו במילת ההפעלה הייתה טעות מתמשכת, וכי הוא לא טרח לעיין במסמך שברשותו, שהכיל את מילות ההפעלה, אלא הסתמך על זיכרונו; נגזר עליו עונש של שישה חודשי מאסר בפועל לריצוי בדרך של עבודה צבאית, שישה חודשי מאסר על תנאי והורדה לדרגת סג"ם.

סא"ל מימון, סרן פרידמן וסרן צוריאל ערערו על הרשעתם ולחלופין על חומרת העונשים שהוטלו עליהם. התביעה ערערה על זיכוי של סרן צוריאל מאשמה של גרימת מוות ברשלנות ועל קולת עונשיהם של השלושה.

אימונים של חיילי צה"ל; צילום: דובר צה"ל

תרגיל אגד ארטילרי, 1993; צילום: אלעד גרשגורן

תאונות אימונים קטלניות בבסיס צאלים

בסיס האימונים המשמש את יחידות זרוע היבשה בצה"ל ממוקם באזור צאלים בנגב. במקום נערכים אימונים של כוחות גדולים. במהלך שנות התשעים של המאה העשרים אירעו בבסיס שתיים מתאונות האימונים הקשות והמפורסמות שידע צה"ל ואשר זכו לכינויים "אסון צאלים א'" ו"אסון צאלים ב'". סמיכות הזמנים בין התאונות הובילה את צה"ל לחשוב מחדש על האופן שבו יש לקיים את האימונים, לשנות את מערכי הבטיחות ולאמץ הוראות בטיחות מחמירות. בציר הפיקודי והארגוני נערכו שינויים נרחבים וחשובים; בד בבד הועמדו לדין פלילי בבתי הדין הצבאיים הקצינים שנשארו באחריות למחדלים.

אסון צאלים א'

ב-17 ביולי 1990, בבסיס האימונים ליחידות השדה, החל תרגיל חטיבתי שהיה אמור להימשך שלושה ימים. בתרגיל השתתפו שלושה גדודי חי"ר וכן כוחות הנדסה, שריון ותותחנים. התרגיל התנהל בשני שלבים: מתוכנן ובלתי מתוכנן (בלת"ם) - שלב שבו הכוח המתורגל אינו יודע מראש מהם יעדיו. בשלב הבלת"ם היה על הגדוד לכבוש תחילה יעד דרומי ולאחריו יעד צפוני. לפי מתווה התרגיל, לפני שיתחיל כל גדוד לנוע היה על סוללת התותחנים, שמוקמה במרחק של כ-12 קילומטרים מהמתחם, להנחית אש ארטילרית על היעדים.

סרן צוריאל, מפקד סוללת התותחנים, פעל על פי תוכנית אש שנקבעה מראש, וחריגה ממנה או מכמות הפגזים שהוקצבה טעונה הייתה אישורו של סא"ל מרציאנו, מנהל התרגיל הארטילרי. לפי התוכנית, הפעלת האש אמורה הייתה להיעשות בכמה שלבי ירי (טיווח היעד ואחריו אש תכלית), על פי מילות הפעלה שנקבעו מראש לכל אחד מהיעדים. כוח הרגלים צריך היה להימצא במרחק של לפחות 900 מטרים מהיעד, ורשאי היה לעבור את קו הבטיחות רק משקיבל מן הסוללה הודעה: "[פגז] אחרון נורה".

בשלב שבו תכננה החטיבה כיצד לכבוש את היעד הראשון הוחלט על שינוי תוכנית הטיווח הארטילרי - במקום פגז אחד הוחלט לעשות שימוש בנקודת מדידה ממוצעת של שלושה פגזים. פגז הביקורת הרביעי נפל במרחק רב מן המטרה ולכן אישר סא"ל מרציאנו, לבקשתו של רס"ן צדיק, מפקד הסיוע הארטילרי החטיבתי (מס"ח), ירי של פגז חמישי במספר לתיקון. בתום הירי דיווח רס"ן צדיק בקשר כי "אחרון נורה". הוא הניח כי הקצבת הפגזים המתוכננת לירי תמה. דיווח זה צריך היה להגיע מן הסוללה, אולם סרן צוריאל, מפקד הסוללה, לא ידע על כך, אף שמשמעותה המעשית של ההודעה היא "היתר ארטילרי" לכוח הגדוד לעבור את קו הבטיחות בדרכו לכיבוש היעד.

אחד הגדודים החל לנוע לכיבוש היעד, ובד בבד קיבלה הסוללה הוראה לטווח את היעד הבא. לקראת תום כיבוש היעד ביקש סרן פרידמן, קצין הקישור הארטילרי של הגדוד (קש"א), אישור מסא"ל מימון, מפקד הגדוד, להפעיל אש ארטילרית לעבר היעד הבא, אך מסר בטעות את מילת ההפעלה של היעד הקודם. הסוללה ענתה כי כבר ניתנה פקודה לשלב ירי זה, ולכן הורה סרן פרידמן על שלב הירי הבא לעבר אותו יעד. בהתאם הורה סרן צוריאל לירות פגז לעבר היעד שכבר נכבש. פגיעת הפגז הייתה מזויקת. הירי גרם למותם של חמישה מחיילי הגדוד: רס"ר יוסף ברינקר ז"ל, רס"ר רם כץ ז"ל, סמ"ר סימון ביטון ז"ל, סמל אהרון מרוס ז"ל וסמל יוסף שפיגלר ז"ל. עשרה חיילים נוספים נפצעו, חלקם באורח קשה.

בעקבות האסון הועמדו לדין סרן פרידמן, שנתן את פקודת ההפעלה השגויה; סא"ל מימון, מפקד הגדוד; רס"ן צדיק, המס"ח; סא"ל מרציאנו, ראש ענף חיל תותחנים בבסיס האימונים, שהיה ממונה על ניהול הארטילריה בתרגיל; רס"ן אביבי, בקר המג"ד; וסרן צוריאל, מפקד סוללת התותחנים שסיפקה את הסיוע הארטילרי בתרגיל ואשר ממנה נורה הפגז הקטלני. סא"ל מרציאנו, רס"ן אביבי ורס"ן צדיק הורשעו על פי הודאתם בעבירת התרשלנות.

מתוך כתבה בעיתון מעריב, 19 ביולי 1990

תרגיל אגד ארטילרי, 1993; צילום: אלעד גרשגורן

**נוכחות נפגעי עבירה בדיון
בדלתיים סגורות**

בשל הסודיות שנדרשה בקשר לפעילותה של סירת מטכ"ל התנהל המשפט בפרשת צאלים ב' בדלתיים סגורות. משפחות ההרוגים, שביקשו להיות נוכחות בדיונים, עתרו לבג"ץ בבקשה שיורה לבית הדין הצבאי המחוזי להתיר את נוכחותן בדיון. בעקבות העתירה נובש הסדר, שלפיו הותר לאלוף (מיל) יצחק חופי (חקה), לימים ראש המוסד, לייצג את המשפחות ולהיות נוכח מטעמן בדיונים (בג"ץ 3220/94). וכן ניתנה למשפחות השכולות הרשות להיות נוכחות בחלק מן הדיונים. פרוטוקול הדיונים שבהם לא נכחו המשפחות הועבר לעיון לאחר סינון הכרחי. בתום ההליך הותרו לפרסום חלקים מתוך פסק הדין. רבות הימים פורסם באמצעי התקשורת כי הלוחמים התאמו על מודל להתנקשות בחיי נשיא עיראק סדאם חוסיין. לקראת מבצע שכונה "שיח אטד". בתרגיל צפו הרמטכ"ל, סגנו ואלופים נוספים מן המטכ"ל. עשרה לוחמים מסיירת מטכ"ל גילמו את "האויב" - סדאם חוסיין ופמלייתו. קבוצת לוחמים שנייה הייתה אחראית לשיגור הטיל. שני שלבי התרגיל - שלב ללא שימוש באש חיה, ולאחריו שלב שיגור הטיל - התקיימו באותו תא שטח.

אסון צאלים ב'

ב-5 בנובמבר 1992, כשנתיים לאחר אסון צאלים א', התרחש אסון נורא נוסף בבסיס האימונים צאלים. בלילה החל כוח של סירת מטכ"ל באימון מבצעי מפרך בשטח אש באזור צאלים. האימון נמשך שעות רבות; עם בוקר, מעט לאחר השעה שש, שיגרו חיילי אחד מכוונות המשנה טיל, וזה פגע בשגנה בחיילים מכוח משנה אחר שהשתתף באימון. חמישה חיילים נהרגו: סגן אלעד שילה ז"ל, סמ"ר אריה כהן ז"ל, סמל שמרי שפרן ז"ל, סמל שרון תמיר ז"ל ורב"ט ערן ויכסלבאום ז"ל, ושישה חיילים נוספים נפצעו.

רס"ן ק', מפקד הכוח שהתאמן במקום, וסרן א', מפקדו של הצוות המשגר - כוח החיילים שירה את הטיל הקטלני, הועמדו לדין בבית הדין הצבאי של מחוז מטכ"ל בעבירות של גרימת מוות ברשלנות ושל שימוש בלתי נזהר בנשק. שני הקצינים כפרו באשמה שיוחסה להם. בית הדין המחוזי מצא כי בשלב תכנון התרגיל לא נקבע תנאי פורמלי כלשהו המבדיל בין סיום שלב האימון המקדים (ללא שימוש באש חיה) ופינוי הכוחות לשלב שיגור הטיל, וכי בתקשורת בין רס"ן ק' לסרן א' לא הוגדר מה ישמש הודעה על המעבר משלב לשלב. כישלונו העיקרי של סרן א', אשר גרם לתוצאה הקטלנית, היה כי הורה על שיגור טיל חי על אף היעדרה של הודעה מסודרת על סיום השלב הראשון של התרגיל, ומבלי שוודא כי השטח פנוי מלוחמים. למעשה, באותו זמן התנהל עדיין האימון המקדים.

עוד נקבע, כי רס"ן ק' צריך היה לצפות את האפשרות להתרחשות אסון בשל היעדר תיאום בין הכוחות; היה עליו לוודא כי שלבי התרגיל השונים מופרדים זה מזה בבירור, לקבוע הודעה נפרדת לשיגור הטיל ולמנות בקר בטיחות בעמדת הכוח המשגר.

טענת ההגנה, שלפיה די היה להסיק מסקנות ארגוניות-פיקודיות נגד הקצינים וראוי היה להימנע מהעמדה לדין פלילי - נדחתה. כמו כן, בית הדין לא התעלם מכך שלאחריות המוסרית לאירוע שותפים גם מפקדי הקצינים בדרגים גבוהים יותר, אך הבהיר כי עניין זה נפרד לחלוטין משאלת האחריות הפלילית.

בשלב הטיעונים לעונש, באופן חריג ביחס למקובל בהליכים הפליליים באותן שנים, נשמעה עמדתן של חלק מן המשפחות השכולות; אלה ביקשו שלא להטיל עונש מאסר על הקצינים.

בפסק דינם התייחסו השופטים לתוצאות הקשות של המעשים מצד אחד, ומן הצד האחר להצטיינותם של רס"ן ק' וסרן א' בשירותם הצבאי ביחידה עד לאסון (רס"ן ק' אף זכה בצל"ש הרמטכ"ל על התנהגות יוצאת דופן נוכח פני האויב). בית הדין עמד על כך שבשל פעילותה המבצעית המיוחדת של היחידה, בסד דוחק של זמנים, קיים לעיתים הכרח ליטול סיכונים. עוד נקבע כי החמרה מופרזת בענישת מפקד על טעות באימון מבצעי עלולה לגרום לעודף זהירות ואף להססנות, ואלה יפגעו ביכולתה של היחידה המובחרת למלא את משימותיה. שלושת השופטים נחלקו בדעותיהם באשר לעונש הראוי. בסופו של דבר הוטל על כל אחד מהקצינים עונש של הורדה בדרגה ומאסר על תנאי.

חלק ממשפחות המנוחים סברו כי ראוי היה לשלול מן הקצינים את כל דרגות הקצונה, ועתרו לבג"ץ נגד החלטת התובע הצבאי הראשי דאז אל"ם דניאל בארי שלא להורות על הגשת ערעור נגד גזר הדין. עתירתם נדחתה (בג"ץ 6009/94 שפרן נ' התובע הצבאי הראשי (1994)).

מט/118/94 התובע הצבאי נ' רס"ן ק' ואח' (1994)
אב"ד: אל"ם מודריק; שופטים: אל"ם שר, אל"ם בונה

בית הדין הצבאי לערעורים קבע כי במהלך אימון מורכב, בשילוב כוחות, שבו מופעלת אש ממקורות ירי שונים, צפוי כי תתרחשנה תקלות שמקורן בהכנה לקויה, תיאום בלתי מספק והתשלול בביצוע ההוראות. פעילות בסד זמנים קצר, תחת אש, עלולה להצמיח תקלות נוספות, ואלה אינן תמיד צפויות. לכן במצבים אלה קיימות דרישות מוגברות לבטיחות ומוטלת החובה ליישם את נורמות הזהירות המתחייבות בקפדנות; חובה זו משתרעת על פני כלל ההכנות לאימון, משלבי הביצוע השונים - עד לסיום.

במהלך המשפט התגלתה תמונה קשה של אי-בהירות ואף היעדר תמימות דעים בקרב גורמי פיקוד בכירים ביותר בעניין מושגי יסוד בפעילותה של סוללת התותחים, ובכלל הנוגע לאופן הפיקוח באימונים. עוד עלה כי בשלבי ההכנה של התרגיל נפלו פגמים חמורים. ההכנה הלקויה של התרגיל וחוסר התיאום במהלכו תרמו לכך שרשלנותו של סרן פרידמן, הקש"א, גרמה לירי הפגז הקטלני בלי שאף אחת ממערכות הפיקוח, שתפקידן הוא לבקר את התרגיל, הצליחה לאתר בזמן את התקלה ולמנוע את התרחשות האסון הנורא. נקבע כי הפקודה להפעלת אש שנתן סרן פרידמן, על כל מרכיביה, ניתנה בדרך חפוזה ומוטעית מיסודה אף שהיה על סרן פרידמן - יותר מכל גורם אחר בגדוד - לעקוב בהקפדה ובדקדקנות אחר מהלכי הירי הארטילרי.

השופטים קבעו עוד כי הפעלת האש הארטילרית מחייבת שיתוף פעולה הדוק בין המג"ד לקש"א; מפקד הגדוד הוא המנווט את מהלכי הגדוד בהתאם למתווה התרגיל, והוא הפוקד על הקש"א - הכפוף לו - באילו שלבים תונחת האש הארטילרית. הובהר כי על מפקד, בכל מסגרת פיקודית, חלה החובה לשמור על שלום פקודיו ולנקוט נורמות זהירות כלליות ומיוחדות בהתאם לטיבה המזדמן של הפעילות הצבאית. מחדליו של סא"ל מימון - היעדר ההיכרות המקיפה עם הוראות הבטיחות הרלוונטיות והיעדר הפיקוח הנאות על פעולת הקש"א - מצביעים על כך שהתרחש במילוי תפקידו.

אשר לסרן צוריאל, בית הדין הצבאי לערעורים דחה את ערעור התביעה והותיר על כנה את ההחלטה לזכותו מעבירה של גרימת מוות ברשלנות. נקבע כי דיווחו של הקש"א פרידמן בדרך של מתן מילת הפעלה שגויה וחלוף הזמן בין ירי הפגז החמישי לירי הפגז השישי, במצטבר, גרמו לניתוק הקשר הסיבתי בין רשלנותו של סרן צוריאל לבין התוצאה הקשה. בד בבד נקבע כי היה על סרן צוריאל לפעול לקבלת עדכון מדויק על מצב הכוחות טרם מתן ההוראה על ירי הפגז.

לפיכך דחה בית הדין הצבאי לערעורים את ערעורי שלושת הקצינים, וכן את ערעור התביעה על הכרעת הדין.

השופטים הדגישו כי אומנם, נוסף על נקיטת אמצעים משפטיים נגד האחראים הישירים לתאונה, ננקטו גם צעדים במישור האדמיניסטרטיבי ותוקנו הוראות חיל התותחנים. השינויים הובילו להגדרת תחומי האחריות בדרך בהירה יותר, ולמניעת חוסר בהירות וספקות מעין אלה שהתעוררו במהלך התרגיל. אולם אין בכוחם של התיקונים שנעשו והאמצעים שננקטו כדי לרפא את התחושה הקשה המתעוררת נוכח התאונה המזעזעת שבה קופחו חיי אדם, נגרמו פציעות גוף קשות ונחרב עולמן של משפחות באורח שלא ניתן עוד לתיקון. בדומם בעונשיהם של הקצינים הבהירו השופטים כי חלק מן העונשים נטו לקולה; אולם בהתחשב בכלל הנסיבות, וכן בעונשים שהוטלו על שאר המעורבים בפרשה, לא מצאו השופטים להתערב בהחלטת בית הדין המיוחד, והערעורים לעניין העונש נדחו.

מ/4/90 התובע הצבאי הראשי נ' סא"ל מימון ואח';
פסק הדין ניתן ביום 20 במאי 1993; אב"ד: אל"ם פלד;
שופטים: אל"ם לידור, סא"ל גורן

ע/86,102/93 סא"ל מימון ואח' נ' התובע הצבאי הראשי;
פסק הדין ניתן ביום 18 באוקטובר 1993; אב"ד: האלוף פרח, נשיא בית הדין;
שופטים: אל"ם אור, אל"ם צלקובניק

אימונים של חיילי צה"ל, 1993; צילום: איל ברלב